

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בהעלותך, תשס"ט
מספר 812

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בית הכנסת: מקדש מעט או משכן מעט

בסוף הפרשה הקודמת נמסר שהמשכן המושלם והמקודש שהיה מיועד להיות מעון לשכינה החל לפעול כצפוי: "וּבָבֹא מֹשֶׁה אֶל-אֱלֹהִים מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת-הַקּוֹל מִדְּבַר אֱלֹהִים מֵעַל הַכְּפֹרֶת אֲשֶׁר עַל-אֲרֹן הָעֵדוּת מִבֵּין שְׁנֵי הַפְּרָכִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו" (ז: ט). וכמו שהובטח מראש: "וְנִוְעַדְתִּי לְךָ שֵׁם וַדְּבַרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכְּפֹרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַפְּרָכִים" (שמ' ה: כב). בפרשתנו לומדים שעוד תפקיד חשוב של המשכן בוצע בייעילות - להיות מורה דרך לישראל במדבר (ט: יז-יח):

וּלְפִי הָעֲלֹת הָעֲנָן מֵעַל הָאֹהֶל וְאֲחֵרֵי כֵן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְמִקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן-שֵׁם הָעֲנָן שָׁם יִחַנו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. עַל-פִּי ה' יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל-פִּי ה' יִחַנו כָּל-יְמֵי אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן הָעֲנָן עַל-הַמִּשְׁכָּן יִחַנו.

תיאור זה נמצא כבר בימי ראשית המשכן, לאחר הקמתו, ואף הוגדר כאחד מתפקידיו (שמ' מ: לח). כנראה שתפקיד זה היה אחת המטרות העיקריות והחשובות של המשכן. שכן, לעבודת הקרבנות שהתקיימה במשכן ושלאורה למענה הוא נועד, המשכן לא היה כה הכרחי, משום שכבר נאמר בעניין הקרבת הקרבנות: "בְּכָל-הַמִּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת-שְׁמִי אָבֹא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ" (שמ' כ: כב). מכאן, שעיקר תפקידו היה לשמש מורה דרך במסעות ישראל במדבר. אך לאחר שנכנסו בני ישראל לארץ והפסיקו לנדוד, לא היה עוד צורך בכך. וכיוון שבאותם ימים "דָּבַר-ה' הֲיָה יָקָר" (שמו"א ג: א), בוודאי לאחר שחרבה שילה והארון התגלגל לקריית יערים, קול ה' לא נשמע עוד מבין הכרובים. נותר אם כן, שכל מה שהמשכן ייצג בעבר, נשכח מהזיכרון הלאומי ואת מקומו תפס מקדש מרכזי אחד המצוי במקום אשר בחר ה'. שם נעשתה כל עבודת ה' ולשם כווננו כל תפילות העם (מל"א ח: לח).

ההיסטוריה הטרגית של בתי המקדש ידועה. ברם, בשלהי ימי בית שני התפתח המוסד שבמהלך הדורות הפך להיות המרכז הרוחני והחברתי של כל קהילה יהודית בארץ ובגולה – "בית כנסת", והוא מה שחז"ל כינו "מקדש מעט" (לפי יח' יא: טז). כלומר זה המוסד שנותר במקום בית המקדש שחרב, וכשם שהבית השני "החליף" את הראשון, אף שנעדרו ממנו כמה מהמאפיינים שהיו בראשון,¹ כך בית הכנסת "החליף" את המקדש. כשאנו מתבוננים היום בהתפתחות של בית הכנסת במשך כל הדורות, בתרומתו להישרדות העם, לזהות היהודית שלו ובתפקידו כמוסד המאחד את כל פעולות הקהילה, מתברר שאולי נכון יהיה לקרוא לו "משכן מעט", מפני שבכמה תחומים חשובים בית הכנסת דומה למשכן הנייד יותר מאשר לבית המקדש:

¹ בין הדברים שהיו במקדש הראשון ולא בשני – ארון, כפורת וכרובים, אש (משמים), שכינה, רוח הקודש ואורים ותומים (יומא כא ע"ב).

1) המשכן נבנה מהתרומות של כל העם ובמאמצים משותפים של כל חלקיו. כל אחד נתן מחצית השקל ותרם גם לכל פריטי המשכן הנוספים ככל "אשר ידבנו לבו". גם המלאכה נעשתה על ידי אומנים מבני ישראל. לעומת זאת, מימון המקדש הראשון נעשה משלל מלחמות דוד, ובבניית המקדש השני נעזרו על ידי כורש מלך פרס. האומנים של מקדש שלמה באו מצור, ועוד. בזה בית הכנסת יותר דומה למשכן, מפני שבדרך כלל היזמה והמימון באו מן העם, מתוך הקהילה, ובעבר גם מלאכות שונות הכרוכות בהקמת בית הכנסת נעשו ע"י חברי הקהילה.

2) התפקיד של המשכן כמקום לקבלת דבר ה' מבין הכרובים פסק כבר אחרי מות משה, ובמשך כל ימי בית שני הייתה בתוך קודש הקודשים רק אבן השתייה. והנה היום בכל בית כנסת עומד מאחורי הפרוכת ארון הקודש, ובו נמצאים ספרי התורה שבהם קוראים בכל שבת, שני וחמישי. אפשר לומר שבמובן מסוים בית הכנסת מתפקד כמשכן, כשקול ה' מדבר אלינו מארון הקודש.

3) המשכן היה מלווה את העם תמיד – "ושכנתי בתוכם", ואילו המקדש עמד במקום אחד, וכל המבקש את האלוקים היה עולה לירושלים, ובהרבה תקופות לא הייתה זו משימה קלה. בזה קיבל בית הכנסת את היתרון העיקרי של המשכן שעליו גם כתוב: "בְּמִקְוֵם אֲשֶׁר יִשְׁכַּן-שָׁם הָעֵנָן שָׁם יִחַנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". במשך כל הדורות עשה היהודי כל מאמץ להבטיח שהמרחק מביתו לבית הכנסת לא יעלה על מרחק של הליכה קצרה ברגל,² וכל יהודי ראוי לשמו שצריך לבחור מקום מגורים אומר כביכול במילים של רבי יוסי בן קסמא (אבות ו, יא) (בפרפרזה): "אם נותנים לי כל כסף שבעולם, איני דר אלא במקום שיש בו בית כנסת".

ד"ר שמעון אליעזר (שוברט) הלוי ספירו
המרכז ללימודי יסוד ביהדות

² הדעת נותנת שהפופולריות של הבמות שהיו לצנינים בעיני מלכי יהודה יראי ה' נבעה בעיקר מן הצורך הרוחני למוסד קרוב שבאמצעותו אפשר לעבוד את אלוקים ולהקריב לו קרבנות (בזמן היתר הבמות, בין חורבן שילה להקמת המקדש בירושלים, כל אחד יכול לבנות במה בחצרו ולהקריב עליה קרבנות).